

Prace Filologiczne. Literaturoznawstwo 14(17) 2024
ISSN 2084-6045; e-ISSN 2658-2503
Copyright © Katarzyna Koza, 2024
Creative Commons: Uznanie autorstwa 3.0 PL (CC BY)
<https://doi.org/10.32798/pflit.1161>

EKOPOETYKI. TEORIE MIMETYCZNE A POSTMORTONOWSKIE – PRÓBA KLASYFIKACJI

Ecopoetics. Mimetic Versus Post-Mortonian Theories:
An Attempt at Classification

KATARZYNA KOZA

Uniwersytet Wrocławski, Polska

E-mail: katarzyna.koza@uwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3595-7454>

Abstract

The starting point for the article is the claim that within ecopoethumanist research one should speak of multiple ecopoetics. Taking into account examples of selected theoretical propositions, primarily those by John Elder, Terry Gifford, Leonard Scigaj, Jonathan Skinner, Sarah Nolan, and Lynn Keller, an attempt is made to expose differences between mimetic and post-Mortonian theories, which represent the two main movements of ecopoetics as a subdiscipline. Thus, on the one hand, we are delivered with proposals that take interest in the Romantic tradition and the mimetic description of *nature*, both of which enhance the belief in the unity between humankind and the world. On the other hand, there are theories that refer to the mimetic tradition with detachment; they seek to account for spaces beyond the natural, redefine the notion of *nature* and propose broader interpretive possibilities. This analysis is also accompanied by a historical outline on the origins and development of the twentieth- and twenty-first-century ecopoetics and Jonathan Skinner's turn.

Keywords: ecopoetics, ecopoetic as mimetic, post-Mortonian ecopoetics, history of ecopoetics

Streszczenie

Punktem wyjścia artykułu jest twierdzenie, zgodnie z którym w obrębie badań ekopoethumanistycznych powinniśmy mówić nie o jednej ekopoetyce, ale licznych ekopoetykach. Na przykładzie wybranych propozycji teoretycznych, przede wszystkim Johna Eldera, Terry'ego Gifforda, Leonarda Scigaja, Jonathanana Skinera, Sarah Nolan oraz Lynn Keller, podjęto próbę ukazania różnic pomiędzy teoriami mimetycznymi a postmortonowskimi, reprezentującymi dwa główne

nurty ekopoetyki jako subdyscypliny. Z jednej strony mamy więc propozycje, w których uwidacznia się zainteresowanie tradycją romantyczną i mimetycznym opisem „natury”, charakteryzujące się podnoszeniem wiary w zapis jedności ludzi ze światem. Z drugiej strony są teorie odnoszące się do tradycji mimetycznej z dystansem, uwzględniające przestrzenie nie tylko naturalne, redefiniujące pojęcie natury i proponujące szersze możliwości interpretacyjne. Analizie towarzyszy zarys historyczny, dotyczący początków i rozwoju XX- i XXI-wiecznych ekopoetyk oraz tzw. zwrotu skinnerowskiego.

Słowa kluczowe: ekopoetyki, ekopoetyka mimetyczna, ekopoetyka postmortonowska, historia ekopoetyki

Wprowadzenie

Leonard Scigaj, jeden z czołowych reprezentantów podejścia mimetycznego w ekopoetyce, tuż przed wejściem w nowe tysiąclecie podnosił, że „[w] XXI wieku będziemy potrzebowali poezji, która nie ignoruje natury ani nie rzutuje na nią ludzkich lęków czy estetycznych projektów”¹, jednocześnie krytykującej post-strukturalną teorię języka, dla której stanowiłaby alternatywę², i wychodzącej od fenomenologicznych podstaw. W niniejszym artykule spróbuję udowodnić, że w historii ekopoetyki wydarzyło się jednak coś innego – po 2000 r. utrwaliły się jej odmienne drogi, różne podejścia i sposoby interpretacji często bardzo różnej twórczości, uwikłanej nie tylko w świat-pozza-ludzki, ale też w szeroko pojętą kulturę i jej odpady. W nowym tysiącleciu zaczęto negować XX-wieczne rozumienie terminu „natura” w poszukiwaniu alternatyw, przy czym, co charakterystyczne, zmiany te zasadniczo blisko sąsiadowały z tym, co działo się na gruncie badań ekokrytycznych. Trudno określić, w którym momencie nastąpiło zupełne ukonstytuowanie się ekopoetyki; pewne jest jednak, że to właśnie od XXI w. powinniśmy zacząć mówić nie o jednej ekopoetyce, ale licznych ekopoetykach. Na przykładzie wybranych teorii spróbuję ukazać różnice przede wszystkim pomiędzy teoriami ekopoetyki mimetycznej a teoriami postmortonowskimi, a jednocześnie zarysować historię samej subdyscypliny. W zakończeniu zastanowię się zaś nad tym, co możemy zyskać na rozróżnianiu odmiennych teorii ekopoetyki. Niniejszy tekst stanowi wciąż zbyt mały wkład w lepsze rozumienie różnokierunkowości badań ekopoetycznych. W związku z ograniczeniami wynikającymi z jego objętości nie wyczerpię podejmowanych wątków – potrzebne będą kolejne szkice, artykuły, a nawet całe książki, które opiszą niedostatecznie przybliżoną w Polsce historię ekopoetyki.

¹ L. Scigaj, *Sustainable Poetry: Four American Eco-poets*, Kentucky 1999, s. 5. Jeżeli nie zaznaczam inaczej, wszystkie przekłady pochodzą ode mnie.

² Ibidem, s. XIII.

Początek ekopoetyk(i)

Na gruncie anglosaskim odnotować można liczne propozycje ustanawiania punktu pojawienia się ekopoetyki. Najstarsze z nich wskazują już na lata sześćdziesiąte XX w. – pisali o nich chociażby Lothar Hönnighausen i George Hart. Pierwszy podkreślał niezwykle klarownie, że ekopoetyka wiąże się z zaabsorbowaniem „współczesnych poetów tematyką ekologiczną”, która jednocześnie jest ściśle związana z ruchami ideologicznie zaangażowanymi, widocznymi właśnie od tamtego momentu – „prawami obywatelskimi, demonstracjami przeciwko wojnie w Wietnamie, feminizmem, etnicznością i wielokulturowością”³. Hart dodawał kolejne argumenty – podkreślał pojawienie się w latach sześćdziesiątych kolejnych numerów magazynu „Poetry”, stanowiącego przestrzeń do wyłaniania się ekopoetyki i coraz bardziej ekologicznie świadomych twórców (np. Denise Levertov, W. S. Merwina czy Larry’ego Eignera), wskazywał na wydanie *Silent Spring* Rachel Carson (1962) oraz, podobnie, aktywizm ekologiczny⁴. Wydaje się, że taka propozycja jest jak najbardziej zasadna, nie oznacza to jednak, że nie było innych pomysłów ustawienia wspomnianej cezury. Arielle Greenberg, choć również w latach sześćdziesiątych widziała zarzewie poezji zaangażowanej ekologicznie, pojawienie się samej ekopoetyki (jako pojęcia i idącej za nim subdyscypliny) datowała dopiero na lata siedemdziesiąte. Za autora terminu uznawała Josepha Meekera⁵ – niestety, badaczka nie precyzowała, w której książce miałby on proponować i wyjaśniać po raz pierwszy ekopoetykę, wydaje się jednak prawdopodobne, że miała na myśli nieczęsto wspominaną *The Comedy of Survival*⁶. W końcu typowano też lata osiemdziesiąte i, podobnie jak Julia Fiedorczyk z Gerardem Beltránem⁷, wskazywano Johna Eldera i jego książkę *Imagining the Earth*⁸. Przez lata była to jedna z dwóch publikacji funkcjonujących na rynku anglosaskim, obok *Green Voices* Terry’ego Gifforda⁹, w pełni poświęconych studiom nad poezją zorientowaną ekologicznie i uprawiających ekopoetykę. Współcześnie trudno nie uznać obu tych pozycji za szczególnie wpływowe w kontekście rozwoju tej

³ L. Hönnighausen, „By Division, out of Wonder”: Gary Snyder, Wendell Berry, and Eco-poetics, „Soundings: An Interdisciplinary Journal” 1995, Vol. 78, No. 2, s. 281.

⁴ G. Hart, *Walking the Walk: Ammons, Eigner, and Eco-poetic Form in the 1960s*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2017, Vol. 24, Iss. 4, s. 681.

⁵ A. Greenberg, *That Greeny Power: Recent Works of Eco-poetics*, „The American Poetry Review” 2014, Vol. 43, No. 4, s. 27.

⁶ Vide J. W. Meeker, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology. Literary Ecology and a Play Ethic*, New York 1974.

⁷ J. Fiedorczyk, G. Beltrán, *Ekopoetyka/Ecopoética/Ecopoetics. Ekologiczna obrona poezji / Una defensa ecológica de la poesía / An ecological „defence of poetry”*, Warszawa 2020, s. 74.

⁸ Vide J. Elder, *Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature*, Georgia 1985.

⁹ Vide T. Gifford, *Green Voices: Understanding Contemporary Nature Poetry*, Nottingham 2017.

subdyscypliny¹⁰. Do rozwijających ją autorów dołączył pod koniec lat dziewięćdziesiątych jeszcze Scigaj z *Sustainable Poetry: Four American Ecopoets*¹¹. To właśnie te prace, te trzy ostatnie książki, zgodnie z terminologią zaproponowaną przez Sarah Nolan, reprezentowałyby *ecopoetics as mimetic*, które na rzecz tego artykułu nazywać będą teoriami ekopoetyki mimetycznej.

Ekopoetyka mimetyczna – czyli jaka?

Propozycja Eldera skupiała się na zainteresowaniu kategorią dzikości (ang. *wilderness*). Łącząc trzy perspektywy: naukowca i krytyka literackiego, obserwatora miłośnika flory i fauny, ale też oddanego wędrowca, „przemierzającego amerykańskie rezerwy przyrody”¹², badacz tworzył analizy pod duchowym patronatem Henry’ego Davida Thoreau, „piewcy dziczy”¹³. To charakterystyczne, że autorzy prac z tego okresu nader często zawężali „definicję »pisarza przyrody« do poety, który celebrytuje życie w harmonii z bukoliczną lub dziką naturą”, co potwierdzało się również u Eldera¹⁴. Uwidaczniało się to jednak także w innych tekstach, podążających śladami tradycji romantycznej – analizujących więc poezję, poza utworami Williama Wordswortha, inspirującego ze względu na szczególną znajomość świata przyrody uwidaczniającą się w dziełach, także Samuela Taylora Coleridge’a z jego afektywnym zaangażowaniem w środowisko czy Johna Clare’a¹⁵, wyjątkowego z powodu zamiłowania do natury, przeplatane wątpliwością i dystansem. Dla wspomnianych pisarzy wspólne pozostawało zainteresowanie „naturalną naturą”, taką, jaka jest ona bez człowieka – pozostawiającego na niej ślady.

Gifford swoje analizy zawarte w książce *Green Voices* prowadził więc głównie w kontekście pastoralnym i postpastoralnym. „Naturę”, jako pojęcie, rozciągał na pole osobiste i społeczne. Głosił, że „zielona poezja” negocjowałaby dialektykę tych dwóch odrębnych typów „natury”; miałaby być odnoszona do wierszy¹⁶ współczesnych, świadomie angażujących się w szeroko rozumianą

¹⁰ J. S. Bryson, *The West Side of Any Mountain: Place, Space, and Ecopoetry*, Iowa City 2005, s. 125.

¹¹ Vide L. Scigaj, op. cit.

¹² R. W. (Herbie) Butterfield, [Review of „Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature”; „*The Stock of Available Reality: R. P. Blackmur and John Berryman*”, by J. Elder & J. D. Bloom], „*Journal of American Studies*” 1986, Vol. 20, No. 3, s. 484.

¹³ J. Fiedorczyk, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk 2015, s. 57.

¹⁴ J. A. Hubbell, *Byron’s Nature. A Romantic Vision of Cultural Ecology*, Selinsgrove 2018, s. 1–2.

¹⁵ L. Keller, *Recomposing Ecopoetics: North American Poetry of the Self Conscious Anthropocene*, Charlottesville–London 2017, s. 22.

¹⁶ T. Gifford, *The Social Construction of Nature*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 1996, Vol. 3, Iss. 2, s. 27.

problematykę ekologiczną, dotyczących materialnego świata. Co najważniejsze, w momencie pierwszych rozpoznań, nie tylko u Gifforda, na czoło wysuwano jednak przede wszystkim zainteresowanie naturą w kontekście jej relacji z człowiekiem. Scigaj ekopoetykę definiował wręcz jako zapis jedności ludzi z naturą – jak pisała Nolan, jego propozycja wymagała „zatem usunięcia ludzkiego »ja«, w tym myśli, kultury, a nawet języka z reprezentacji świata przyrody” – ponieważ tylko „[w] ten sposób świat fizyczny zostaje przełożony bezpośrednio na tekst, przy jak najmniejszej ingerencji człowieka”¹⁷. Co charakterystyczne, atrakcyjne dla teorii Scigaja teksty miały przede wszystkim podkreślać współpracę człowieka z naturą i ich wzajemne powiązania na poziomie cyklu sprzężeń zwrotnych¹⁸.

Elder, Gifford czy Scigaj w swoich propozycjach teoretycznych podnosili problem przesuwania języka „poza granice reprezentacji w kierunku *mimesis* – ruchu, który pozwala stać się namacalną obecnością w tekście”¹⁹. Chodziło im o takie ekopoetyckie – czy szerzej: ekokrytyczne – narracje, które wykorzystują opis skupiony na tzw. czystej naturze, a tym samym pozwalają „zanurzyć się” w świecie (mówiąc językiem ówczesnych badaczy) przyrody. One właśnie, nazywane ekomimetycznymi²⁰ (a realizujące, mówiąc słowami Timothy’ego Mortona, poetykę ambientu i wywodzące się, co jasne, z tradycji romantycznej), byłyby stosowane w celu osiągnięcia perspektywy bezpodmiotowej, tworzenia iluzji niezapośredniczonego kontaktu z „naturą”, a nawet zespolenia ze światem. Teorie te właśnie z tego względu Nolan nazwała mimetycznymi.

Zwrot skinnerowski

Nolan, opowiadająca się po zupełnie innej stronie niż wcześniej analizowani badacze, pisała, że ekopoetyka powstała w 2000 r.²¹ – jasne jest, że propozycje założeń tej subdyscypliny wysuwane były jednak dużo wcześniej, tyle że pod szyldem ekopoetyki mimetycznej. Dopiero na przełomie wieków, gdy pojawiło się czasopismo wydawane pod redakcją Jonathana Skinnera – „*ecopoetics*” – pojawiła się ekopoetyka innego rodzaju, nastawiona na tworzenie krytyczno-twórczego pola otwartego na dyskusje i ścieranie się głosów, dyscyplin i odmiennych form

¹⁷ S. Nolan, *Poetry of Place: Robinson Jeffer's „Coastal Eco-poetics”*, „*Studies in American Culture*”, Vol. 37, No. 1, s. 81–82.

¹⁸ A. Hume, G. Osborne, *Ecopoetics as Expanded Critical Practice: An Introduction*, w: *Ecopoetics: Essays in the Field*, ed. eadem, Iowa City 2018, s. 2.

¹⁹ S. Nolan, *Poetry of Place...*, s. 82.

²⁰ Angielskie słowo *ecomimesis* można odnosić też do stylu architektonicznego naśladowającego formy biotyczne. Vide L. C. Woo, *Ecomimesis: A Model for Sustainable Design*, „*IAFOR Journal of Sustainability, Energy & the Environment*” 2016, Vol. 3, Iss. 1, s. 82–102.

²¹ S. Nolan, *Un-Natural Eco-poetics: Natural/Cultural Intersections in Poetic Language and Form*, w: *New International Voices in Ecocriticism*, ed. S. Oppermann, London 2014, s. 87.

artystycznych, świata tekstowego i pozatekstowego, odnosząca się do ogólnie pojętej praktyki życiowej. Skinner tym samym doprowadził do pierwszego poważnego zwrotu w badaniach nad ekopoetyką. Krytycznie podchodząc do twórczości zorientowanej ekologicznie z gruntu anglosaskiego, która byłaby „eko”, ale nie radziłaby sobie z „poetyką”, wykazywał „zadziwiający brak różnorodności w podejściu do kultury, do słowa pisanego i mówionego”²². Skinner nie szukał więc „wierszy o naturze”, „przyrodopisarstwa”, interesowały go raczej wiersze eksperymentalne, pasjonujące na poziomie formalnym, nawet jeżeli nie widział idącej za nimi „poetyckiej rewolucji”. Oczywiście taki manifest ekopoetyki rozumianej po skinnerowsku nie powstawał w próżni – dyskusje lat dziewięćdziesiątych, dotyczące ekopoetyki i ekokrytyki, wpisywały się wówczas w poetyckie spory pomiędzy poetyką eksperymentalną (językową) a liryką ekspresywną. Zdaniem Lynn Keller propozycja Skinnera miała zasypywać te podziały²³. Do tego wszystkiego doszły wspomniane już pomysły Mortona, który zaledwie parę lat później zaproponował krytyczną analizę ekomimetycznych strategii piśmienniczych: „Przedstawiając przyrodę jako obiekt »tam« – dziewicze pustkowiec poza wszelkim śladem kontaktu z człowiekiem [*nature writing* – K. K.] – przywraca ten sam rozłam [między środowiskiem naturalnym a ludzkim – K. K.], który stara się znieść”²⁴.

Ekopoetyka mimetyczna przestała być w modzie, a kolejni badacze nie bali się z nią rozliczać. Można powiedzieć, że właśnie dzięki Mortonowskiej analizie pojęcia natury i zauważeniu stojącego za nią stabilnego, niezależnego tworu, dzięki nowej przestrzeni ekopoetyckiej stworzonej przez Skinnera, zaczęto wysuwać więc inne – inne niż (eko)mimetyczne – sposoby lektury. Teorie tego typu, które reprezentować będą Nolan czy Keller, nazywać będę (mając świadomość pewnego uproszczenia) postmortonowskimi – za nimi będą kryć się takie propozycje, które mieszczą się w wyznaczonych przez Mortona ramach podejścia do problemu „natury”, przeciwstawiając się mimetyzmowi. Na przykład dla ekopoetyckiej analizy, prowadzonej w duchu teorii Nolan, interesujące okażą się utwory (niekoniecznie poetyckie) poświęcone fuzji natury z odpadami kultury, redefinicja problematycznych w szerszej, ekokrytycznej praktyce pojęć natury i środowiska czy przeciwstawianie się łączeniu ich wyłącznie z tym, co nie-ludzkie. Jest jasne, że, by było to możliwe, ważne dla teorii amerykańskiej badaczki stało się odejście od konceptu „natury” na rzecz zaproponowanej przez Mortona złożonej środowiskowości. Już sam gest porzucenia „natury” – pojmowanej przez Mortona jako stabilny, trwały, przede wszystkim niezależny

²² Ibidem, s. 7.

²³ L. Keller, *Recomposing Ecopoetics...*, s. 25.

²⁴ T. Morton, *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*, Cambridge–London 2007, s. 125.

twór²⁵, niemający zbyt wiele wspólnego z tym, co prawdziwe – pozwolił na wypracowanie samych podstaw ekopoetyki nienaturalnej. Warto odnotować, że ponadto dla Nolan bardzo interesujące w kontekście teorii filozofa okazało się skonkretyzowanie i opisanie niestabilności reprezentacji przyrody, ale też unaocznienie konstrukcji literackiej²⁶, przede wszystkim przez rozpoznanie tego, „w jaki sposób tekst wpływa na formę i wykracza poza swoje granice w kierunku »fizycznego i społecznego« środowiska wokół niego”²⁷.

Teorie postmortonowskie – Sarah Nolan

Celem pracy Sarah Nolan, wydanej w 2017 r. pod tytułem *Unnatural Eco-poetics*, nie było zmierzenie się z wówczas wciąż rozrzuconymi, nieustabilizowanymi założeniami ekopoetyki²⁸, ale wypracowanie własnej teorii, rozszerzającej podstawy ekopoetyki. Jak wspomniałam, nienaturalna ekopoetyka miała kontrastować z wczesnymi pracami ekopoetyki mimetycznej²⁹. Podkreślając ich aktywistyczny fundament i skorość do uwzględniania przede wszystkim przestrzeni fizycznych i naturalnych, Nolan dostrzegała ich znaczące ograniczenia – nie oznaczało to jednak ich zupełnego odrzucenia. Nie był to oczywiście nagły zwrot – jak pisała amerykańska badaczka, pierwsze kroki ku odejściu od mimesyzmu jako dominującej tendencji poczynili już Brenda Iijima³⁰ oraz Scott Knickerbocker³¹. To właśnie te teorie jako pierwsze wzywały badaczy ekopoetyki

²⁵ Vide A. Marzec, „*Jesteśmy połączonym z sobą światem*” – Timothy Morton i widmo innej wspólnoty, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 88–101. Idee Mortona przybliżyły na polskim gruncie w tym samym numerze tematycznym „Tekstów Drugich” również Aleksandra Ubertowska oraz Anna Barcz.

²⁶ Ibidem, s. 145.

²⁷ S. Nolan, *Unnatural Eco-poetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, Reno–Las Vegas 2017, s. 16. Publikacja w wersji cyfrowej. Podaję strony zgodnie z numeracją w pliku PDF, różniącą się od numeracji w książce papierowej.

²⁸ Vide eadem, *Unnatural Eco-poetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in English, University of Nevada, Reno 2015, http://scholarworks.unr.edu:8080/bitstream/handle/11714/2505/Nolan_unr_0139D_11764.pdf?sequence=1&isAllowed=y (d.d. 11.02.2023). Jest to doktorat w pierwotnej wersji, opublikowany dwa lata później w formie książki. W abstrakcie rozprawy Nolan podkreśla konieczność ustabilizowania pojęcia ekopoetyki.

²⁹ Eadem, *Unnatural Eco-poetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, Reno–Las Vegas 2017, s. 20.

³⁰ ((eco(lang)(uage(reader)). the eco language reader, ed. B. Iijima, Lebanon 2010.

³¹ S. Knickerbocker, *Eco-poetics: The Language of Nature, the Nature of Language*, Amherst–Boston 2012. O propozycji Knickerbockera pisała już Aleksandra Ubertowska, nazywając ją teorią „organicznego formalizmu” – miała ona zakładać, „że natura, z którą obcujemy jest jednocześnie realna i sfabrykowana, ujęta w ramy kultury (jak powiada Knickerbocker, »im bardziej zbliżamy się do natury, tym bardziej metaforyczne staje się nasze doświadczenie«)”. Vide A. Ubertowska, „*Mówić w imieniu biotycznej wspólnoty*”. *Anatomie i teorie tekstu środowiskowego/ekologicznego*, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 31.

„do ponownego przemyślenia koncepcji tradycyjnej natury i objęcia przestrzeni miejskich, cyfrowych, mentalnych i tekstowych, a nie tylko fizycznych, naturalnych czy zielonych”³². Nolan, choć traktowała je jako teksty przełomowe, zauważała ich ogólną „tendencję do łagodzenia swojego zaangażowania w nienaturalne przestrzenie”; sama zaproponowała więc idącą krok dalej ekopoetykę nienaturalną, skupiającą się na problemie (nie)materialności, którą opisała jako dążącą do sztuczności obejmującej tekst (jego przestrzeń) – której celem jest uwidocznienie tekstualności³³.

Nolan zakwestionowała granice między naturalnym i nienaturalnym, ale też materialnym i niematerialnym, a swoją teorię potraktowała jako sposób lektury czy interpretacji rozważający to, w jaki sposób te różne elementy są uznawane i wyrażane tekstowo. Elementy materialne dla Nolan oznaczały obiekty i miejsca stworzone przez człowieka oraz funkcjonujące w świecie naturalnie, które byłyby wykorzystywane do „wskazywania na załamywanie się granic między naturą a kulturą”³⁴. Tymi drugimi, niematerialnymi, byłyby zaś elementy emocjonalne, historyczne, polityczne i osobiste, „które wpływają na doświadczanie przestrzeni przez osobę mówiącą”³⁵. Te dwie sfery, te różnego typu odniesienia łączyłyby się w przestrzeni tekstowej rozumianej zgodnie z propozycją Edwarda Soji jako „rodzaj »trzeciej przestrzeni«, w której załamuje się dychotomia pomiędzy subiektywnymi i obiektywnymi interpretacjami materialności”³⁶. Za taką ekopoetyką stałyby więc teksty otwarte na przestrzeń tekstologiczną, w tym jej ograniczenia, eksperymentujące, odnoszące się do tego, co pozatekstowe, i stosujące komentarz meta-poetycki³⁷. Na przykładowe techniki realizujące propozycję Nolan zwracał uwagę Kyle Bładow – poprzez tekst można by choćby kierować „uwagę poza ujęte w ramy idylliczne krajobrazy, na same »ramy« (np. tekst na stronie) oraz na przestrzenie, które poezja przyrodnicza [*nature poetry* – K. K.] ignoruje”³⁸. W efekcie nienaturalne techniki ekopoetyckie, „[z]amazując domniemane różnice między naturą tam a kulturą tu, [...] lepiej nakreślają naturokultury (Haraway)”³⁹.

Nolan rozwijała tę myśl, wskazując na inne niż mortonowskie konteksty powstania swojej pracy. Pisała: „Nienaturalna ekopoetyka wyłania się z nowomaterialistycznej koncepcji Donny Haraway – naturokultury”, wskazując, że to

³² S. Nolan, *Unnatural Ecopoetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, Reno–Las Vegas 2017, s. 20.

³³ Ibidem, s. 80.

³⁴ Ibidem, s. 12.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ K. Bładow, *Resisting and Reimagining Nature Poetry: Tommy Pico's Unsettling of Poetic Spaces*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2022, Vol. 29, Iss. 1, s. 67.

³⁹ Ibidem.

właśnie dzięki niej, ale też teoriom ekokrytyki czwartofalowej (czyli właśnie filozofii Mortona), możliwe stało się włączanie do analizy takich tekstów, które wcześniej dla ekopoetyki byłyby nieatrakcyjne⁴⁰. Nieprzypadkowo książka zaczyna się wierszem Franka O'Hary *A Step Away from Them*, jak pisze Nolan – nieodczytywanym wcześniej przez pryzmat tej teorii⁴¹. Rzeczywiście, trudno byłoby zainteresować ekopoetykę mimetyczną, bliską tradycyjnym wyobrażeniom o naturze, skupioną na świecie bez ludzkich przekształceń, wierszem poety szkoły nowojorskiej – tekstem, który od początku do końca osadza czytelników w rzeczywistości zgoła innej, bo miejskiej, pozbawionej wyodrębnionych przez badaczkę tzw. elementów naturalnych. Mamy za to spacer w porze lunchu, chodnik, liczne kolorowe taksówki, robotników w kaskach (popijających coca-cole), kratki uliczne. A jednak Nolan udowodniła, że taki wiersz może okazać się interesujący dla ekopoetyki, konkretnie – ekopoetyki nienaturalnej – właśnie przez wzgląd na wyeksponowanie elementów materialnego i niematerialnego doświadczenia (konkretnie kulturowych, osobistych i tekstowych), samoświadomość podmiotu mówiącego czy uważność w postrzeganiu świata⁴².

Teorie postmortonowskie – Lynn Keller

Inną teorią ekopoetyki, którą również określałabym mianem postmortonowskiej – ze względu na redefinicję wątków apokaliptycznych i pastoralnych w poezji, problematyzację kategorii dzikości i wiejskości, przy jednoczesnej negacji stawiania ich ponad miejskość i podmiejskość, udowadnianie istotnego znaczenia świata niezabudowanego i chronionego przez ekologów, w końcu przez zastanawianie się nad kategorią miejsca w kontekście ekopoetyki – jest ta zaproponowana przez Lynn Keller w książce z 2017 r.: *Recomposing Ecopoetics*. Badaczka zanalizowała w niej twórczość poetów i poetek takich jak Evelyn Reilly, Juliana Spahr, Jonathan Skinner czy Jena Osman. Wyeksponowała przy tym na najpopularniejsze linie takich odczytań (w kontekście „natury” i kategorii *wilderness*), a ostatecznie wykazała – podobnie jak Nolan – zainteresowanie innymi wątkami, chociażby miejskością, przekraczaniem granic konwencji czy eksperymentami językowymi. Keller przyznawała: „Analizowana tu ekopoezja odnosi się do środowisk, które uległy radykalnej antropogenicznej transformacji, i traktuje »naturę« jako kategorię o wiele bardziej inkluzywną i kulturowo nasyconą, niż miało to miejsce w naszych tradycjach pisania o przyrodzie”⁴³.

⁴⁰ S. Nolan, *Unnatural Ecopoetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, Reno–Las Vegas 2017, s. 12.

⁴¹ Ibidem, s. 13.

⁴² Ibidem, s. 10–15.

⁴³ L. Keller, *Recomposing Ecopoetics...*, s. 15.

Można powiedzieć, że badaczka wywodząca się z linii ekopoetyki Skinnera postawiła tezę o tym, „że formalne i językowe eksperymenty związane z poezją awangardową wnoszą istotny wkład do literatury środowiskowej i ekokrytyki”⁴⁴; są tak istotne, bo to one mają „zdolność do prowadzenia nas w kierunku myślenia inaczej”, które z kolei „może być najważniejszym wkładem współczesnej poezji w »rekompozycję« postaw ekologicznych, które wpędziły nas w nasze planetarne kłopoty”⁴⁵. Taka postawa nie wiązała się jednak ze ślepią wiarą w to, że poezja zbawi świat; chodziło raczej o implikowanie nadziei⁴⁶ przy jednoczesnym wskazywaniu na to, że „poeci mają znaczące obowiązki i znaczącą rolę do odegrania zarówno w rozważaniu, jak i określaniu, »jaki rodzaj świata ukształtujemy«”⁴⁷.

Keller podchodziła ostrożnie do pracy, którą ma wykonać ekopoetyka względem Ziemi – wskazywała, że w ekopoetyce winno chodzić przede wszystkim o wspieranie integracyjnych perspektyw, szukanie „nas” (tego „my”, którym myślimy i działamy) w kontekście działań ludzkich (np. zajmowanie się zubożalnymi częściami świata) oraz pozaludzkich (czyli zajmowanie się gatunkami innymi niż *homo sapiens*)⁴⁸. To ekopoetyka, która przez Sarę Thomas została nazwana dziedziną opisującą „sposób, w jaki współcześni poeci łączą ludzi, naturę, kulturę i świat nie-ludzki”⁴⁹, lub, jak przyznawała sama Keller, działającą na rzecz powiązań i współpracy natury i kultury⁵⁰. W swojej propozycji teoretycznej badaczka duże znaczenie przyznawała też mortonowskim hiperobiektom, bogato czerpiąc z pracy *The Ecological Thought*⁵¹; w swoim innym eseju sformułowała nawet pojęcie ekopoetyki hiperobiektów⁵².

W pracach literaturoznawczych szczególnie szybko zaadaptował się ukuty przez Keller termin „samoświadomy antropocen”, stanowiący jeden z najważniejszych punktów jej pracy, a oznaczający powszechność społecznej świadomości, „że człowiek stał się dominującą siłą, wpływającą na systemy planetarne”⁵³. To jednak niejedyny wkład w rozwój ekoposthumanistyki – a tym samym

⁴⁴ S. Rahimtoola, [Review of „Recomposing Eco-poetics: North American Poetry of the Self-Conscious Anthropocene”. Lynn Keller. Charlottesville: University of Virginia Press, 2017. Pp. xv1284], „Modern Philology” 2019, Vol. 177, No. 2, s. E140.

⁴⁵ L. Keller, *Recomposing Eco-poetics...*, s. 15.

⁴⁶ Ibidem, s. 45.

⁴⁷ Ibidem, s. 39.

⁴⁸ Ibidem, s. 284.

⁴⁹ S. Thomas, *Why We Need Experimental Poetry in the Anthropocene: A Conversation with Lynn Keller*, <https://edgeeffects.net/keller-ecopoetics-anthropocene/> (d.d. 14.02.2023).

⁵⁰ L. Keller, *Recomposing Eco-poetics...*, s. 15.

⁵¹ Vide T. Morton, *The Ecological Thought*, Cambridge–London 2010.

⁵² Vide L. Keller, *The Eco-poetics of Hyperobjects: Evelyn Reilly's Styrofoam*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2015, Vol. 22, Iss. 4, s. 846–871.

⁵³ Eadem, *Recomposing Eco-poetics...*, s. 13.

ekopoetyki – który można wiązać z Keller. Jako badaczka zaoferowała ona szczególnie interesujące pomysły interpretacyjne, wprowadziła chociażby pojęcie strategii dysonansu skalarnego (ang. *scalar dissonance*). W końcu zastanawiała się nad kwestią rozwarstwienia społecznego w kontekście ekopoetyki, rozważając sposoby na to, jak zwrócić uwagę na zagadnienia sprawiedliwości środowiskowej. Tak szeroki projekt, jakże daleki od ekopoetyki mimetycznej, jest świetnym przykładem ciągłego rozwoju teorii ekopoetyckich.

Zakończenie

Podjmując się wstępnej klasyfikacji teorii ekopoetyckich, chciałam wskazać na ich różnorodność, wciąż niedostatecznie omówioną na polskim gruncie. Mam nadzieję, że niniejszy tekst stanowić będzie przyczynek do dalszych badań w tym względzie. Brakuje studium bardziej tradycyjnych sposobów lektur ekopoetyckich, np. Katherine R. Lynes, która ukuła pojęcie ekopoetyki rekultywacyjnej – praktyki, która zwracałaby większą uwagę na nierówny dostęp do przyrody, ze szczególnym uwzględnieniem związków rasy, płci i klasy⁵⁴. Brakuje prób łączenia ekopoetyki np. z poetyką historyczną, patrzącą na kontekst powstałego wiersza i jego kompozycję, jak u Gillian Osborne, z kognitywistyką i teorią tekstu, jak u Sharon Lattig⁵⁵. Brakuje rozważań na temat Skinnera i postulatu włączenia do narracji ekopoetyckich „poetyki trzewi” – jego zdaniem pomijanej części badań nad ekopoezją⁵⁶.

Ekopoetyka już dawno wykroczyła poza wcześniej dominujące spektrum „poezji natury”, nawet poza samo ekocentryczne wyrażanie świata, w poszukiwaniu wielu różnych, interesujących sposobów na oglądanie rzeczywistości – często z bardzo odmiennych perspektyw. Rozważając różne teorie ekopoetyckie, możemy tylko zyskać – dzięki pluralizmowi spojrzeń na pojęcie naturokultury, kwestię zaangażowania lub niezaangażowania politycznego, problematyce badania poezji pastoralnej czy miejskiej, obejmującej temat katastrofy klimatycznej bądź nie, jako osoby czytające i osoby badające możemy lepiej poznać fundament szeroko pojętej subdyscypliny ekopoetyki i zastanawiać się nad związanym z etymologią tego pojęcia lepszym zamieszkiwaniem planety Ziemi⁵⁷. Przede wszystkim jednak,

⁵⁴ K. R. Lynes, „a responsibility to something besides people”: *African American Reclamation Eco-poetics*, „African American Review” 2015, Vol. 48, No. 1/2, s. 51.

⁵⁵ Vide S. Lattig, *Cognitive Eco-poetics: A New Theory of Lyrics*, London 2021.

⁵⁶ Vide J. Skinner, *Visceral Eco-poetics in Charles Olson and Michael McClure: Proprioception, Biology, and the Writing Body*, w: *Eco-poetics: Essays in the Field*.

⁵⁷ Jonathan Skinner pisał: „»Eco« sygnalizuje tu – ni mniej, ni więcej – dom, który dzielimy z kilkoma milionami innych gatunków, naszą planetę Ziemię. »Poetics« jest używane jako poesis lub robienie, niekoniecznie dla podkreślenia przewagi aktu krytycznego nad aktem twórczym (i odwrotnie). A zatem: ekopoetyka, czyli tworzenie domu”. J. Skinner, *Editor's Statement*, „eco-poetics” 2001, No. 1, s. 7.

systematyzując badania nad ekopoetyką i uwidaczniając fakt istnienia wielu teorii ekopoetyki, szkicując ich „mapę”, ukazując wzajemne powiązania i ich chronologiczne wyłanianie się w toku dyskusji ekoposthumanistycznych, nie tylko rozpowszechniamy wiedzę o ekopoetyce w Polsce, ale przede wszystkim tworzymy pulę dostępnych narzędzi badawczych, gotowych do analizy i interpretacji (eko)poezji pisanej na naszym rodzimym gruncie.

Bibliografia

- Bladow, Kyle, *Resisting and Reimagining Nature Poetry: Tommy Pico's Unsettling of Poetic Spaces*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2022, Vol. 29, Iss. 1, s. 61–78.
- Bryson, J. Scott, *The West Side of Any Mountain: Place, Space, and Ecopoetry*, Iowa City 2005.
- Butterfield, R. W. (Herbie), [Review of „Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature”; „The Stock of Available Reality: R. P. Blackmur and John Berryman”, by J. Elder & J. D. Bloom], „Journal of American Studies” 1986, Vol. 20, No. 3, s. 484–485.
-)((eco(lang)(uage(reader)). the eco language reader, ed. B. Iijima, Lebanon 2010.
- Elder, John, *Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature*, Georgia 1985.
- Fiedorczuk, Julia, Beltrán, Gerardo, *Ekopoetyka/Edopoética/Edopoetics. Ekologiczna obrona poezji / Una defensa ecológica de la poesía / An ecological „defence of poetry”*, Warszawa 2020.
- Fiedorczuk, Julia, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk 2015.
- Gifford, Terry, *Green Voices: Understanding Contemporary Nature Poetry*, Nottingham 2017.
- Gifford, Terry, *The Social Construction of Nature*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 1996, Vol. 3, Iss. 2, s. 27–35.
- Greenberg, Arielle, *That Greeny Power: Recent Works of Ecopoetics*, „The American Poetry Review” 2014, Vol. 43, No. 4, s. 27–29.
- Hart, George, *Walking the Walk: Ammons, Eigner, and Ecopoetic Form in the 1960s*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2017, Vol. 24, Iss. 4, s. 680–706.
- Hönnighausen, Lothar, „By Division, out of Wonder”: Gary Snyder, Wendell Berry, and Ecopoetics, „Soundings: An Interdisciplinary Journal” 1995, Vol. 78, No. 2, s. 279–291.
- Hubbell, J. Andrew, *Byron's Nature. A Romantic Vision of Cultural Ecology*, Selinsgrove 2018.
- Hume, Angela, Osborne, Gillian, *Edopoetics as Expanded Critical Practice: An Introduction*, w: *Edopoetics: Essays in the Field*, ed. eadem, Iowa City 2018.
- Keller, Lynn, *Recomposing Edopoetics: North American Poetry of the Self Conscious Anthropocene*, Charlottesville–London 2017.

- Keller, Lynn, *The Ecopoetics of Hyperobjects: Evelyn Reilly's Styrofoam*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment” 2015, Vol. 22, Iss. 4, s. 846–871.
- Knickerbocker, Scott, *Ecopoetics: The Language of Nature, the Nature of Language*, Amherst–Boston 2012.
- Lattig, Sharon, *Cognitive Ecopoetics: A New Theory of Lyrics*, London 2021.
- Lynes, Katherine R., „a responsibility to something besides people”: *African American Reclamation Ecopoetics*, „African American Review” 2015, Vol. 48, No. 1/2, s. 49–66.
- Marzec, Andrzej, „Jesteśmy połączonym z sobą światem” – Timothy Morton i widmo innej wspólnoty, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 88–101.
- Meeker, Joseph W., *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology. Literary Ecology and a Play Ethic*, New York 1974.
- Morton, Timothy, *Ecology without Nature. Rethinking Environmental Aesthetics*, Cambridge–London 2007.
- Morton, Timothy, *The Ecological Thought*, Cambridge–London 2010.
- Nolan, Sarah, *Poetry of Place: Robinson Jeffer's „Coastal Ecopoetics”*, „Studies in American Culture”, Vol. 37, No. 1, s. 81–99.
- Nolan, Sarah, *Un-Natural Ecopoetics: Natural/Cultural Intersections in Poetic Language and Form*, w: *New International Voices in Ecocriticism*, ed. S. Oppermann, London 2014.
- Nolan, Sarah, *Unnatural Ecopoetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in English, University of Nevada, Reno 2015, http://scholarworks.unr.edu/8080/bitstream/handle/11714/2505/Nolan_unr_0139D_11764.pdf?sequence=1&isAllowed=y (d.d. 11.02.2023).
- Nolan, Sarah, *Unnatural ecopoetics: Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, Reno–Las Vegas 2017.
- Rahimtoola, Samia, [Review of „Recomposing Ecopoetics: North American Poetry of the Self-Conscious Anthropocene”. Lynn Keller. Charlottesville: University of Virginia Press, 2017. Pp. xv1284], „Modern Philology” 2019, Vol. 177, No. 2, s. E140–E143.
- Scigaj, Leondard, *Sustainable Poetry: Four American Ecopoets*, Kentucky 1999.
- Skinner, Jonathan, *Editor's Statement*, „ecopoetics” 2001, No. 1, s. 5–8.
- Skinner, Jonathan, *Visceral Ecopoetics in Charles Olson and Michael McClure: Proprioception, Biology, and the Writing Body*, w: *Ecopoetics: Essays in the Field*, ed. A. Hume, G. Osborne, Iowa City 2018.
- Thomas, Sara, *Why We Need Experimental Poetry in the Anthropocene: A Conversation with Lynn Keller*, <https://edgeeffects.net/keller-ecopoetics-anthropocene/> (d.d. 14.02.2023).
- Ubertowska, Aleksandra, „Mówić w imieniu biotycznej wspólnoty”. *Anatomie i teorie tekstu środowiskowego/ekologicznego*, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 17–40.
- Woo, Lillian C., *Ecomimesis: A Model for Sustainable Design*, „IAFOR Journal of Sustainability, Energy & the Environment” 2016, Vol. 3, Iss. 1, s. 82–102.

KATARZYNA KOZA – mgr, Uniwersytet Wrocławski. Doktorantka w Zakładzie Literatury Polskiej XX i XXI w. Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół zagadnień związanych z humanistyką ekologiczną oraz posthumanizmem, a zwłaszcza z ekokrytyką, ekopoetyką i ekofeminizmem. Przygotowuje rozprawę doktorską dotyczącą języków współczesnej ekopoezji. W swoich artykułach podjęła się analizy poezji Wisławy Szymborskiej, Julii Fiedorczuk czy Urszuli Zajączkowskiej przez pryzmat teorii wchodzących w ramy humanistyki ekologicznej. Publikowała w monografiach i czasopismach naukowych, takich jak „Zagadnienia Rodzajów Literackich” czy „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica”.